

Sebastian Kubas

Czeska i węgierska prawica: ODS i Fidesz w rodzimych systemach partyjnych Próba analizy jakościowej i ilościowej

Abstract: Czech and Hungarian Right: ODS and Fidesz in the party systems. An attempt of qualitative and quantitative analysis

The analysis of article touches the strength and position that characterize the dominant rightist parties in the Czech Republic (ODS) and Hungary (Fidesz). There are three parts in the narrative structure of the article. The first one is connected with qualitative side of the process of birth, development and contemporary situation of ODS and Fidesz. The second one refers the two parties to their native systems of parties. The third one takes quantitative analysis of the two parties' influence on public life: index of party participation in governments, index of governmental responsibility of a party and index of electoral support measured during parliamentary elections (takes into account a position of a party inside a family of conservative and Christian-democratic parties as well). The role of ODS and Fidesz in the party systems of the Czech Republic and Hungary comes from the party strategic behaviour and programs and from the surrounding environment (other parties, institutions etc.). These factors are complementary and influence high position of Fidesz and low of ODS nowadays.

Key words: Czech Republic, Hungary, political parties, ODS, Fidesz

Wstęp

Od dłuższego czasu pojawiają się głosy na temat braku adekwatności podziału partii politycznych w odniesieniu do osi: prawica-lewica. Oczywiście, należy zdawać sobie sprawę z tego, że ta tradycyjna dychotomia ukształtowana pod koniec XIX wieku utraciła swoją ostrość i obecnie nie występuje w znanym nam klasycznym kształcie. Mimo to uważam, że nadal

jest zauważalna. Elementy charakterystyczne dla prawicy i lewicy można z łatwością odnaleźć w programach oraz działaniach poszczególnych partii politycznych. Do typowych prawicowych wartości możemy zaliczyć niechętny i zamknięty stosunek do rewizji rzeczywistości w kwestiach ideologicznych i aksjologicznych. W sprawach socjalno-gospodarczych prawica zazwyczaj jest zwolennikiem niskich podatków o charakterze liniowym, ograniczenia wydatków państwa na programy społeczne, uznania własności prywatnej za prawo o charakterze podstawowym. W kwestiach ustrojowych prawica popiera ustrój prezydencki lub półprezydencki¹.

W niniejszym artykule centrum zainteresowania stanowią dwa ugrupowania prawicowe, które zdobyły dominującą pozycję w czeskim i węgierskim systemie partyjnym. W tych dwóch państwach występuje bipolarny układ, w którym zdecydowaną przewagę zdobywają albo socjaliści, albo partie prawicowe. Czeska Obywatelska Partia Demokratyczna (czes. Občanská demokratická strana, ODS) przeżywa obecnie kryzys i odnotowuje najniższy poziom poparcia w trakcie całej swojej historii. Sytuacja zupełnie przeciwna występuje na Węgrzech, gdzie Węgierska Partia Młodych Demokratów (węg. Fiatal Demokraták Szövetsége, Fidesz) święci największe triumfy. Te wydarzenia wpływają na czeskich i węgierskich socjalistów, którzy w pierwszym przypadku rządzą państwem, a w drugim pogrążeni są w kryzysie i wewnętrznym rozbiciu. Także pozycja innych ugrupowań odzwierciedla położenie, w jakim znajdują się dominujące partie prawicowe. Te założenia stanowią sedno tezy artykułu, która mówi o tym, że rozwój i obecna siła czeskiej i węgierskiej prawicy wynika nie tylko z wewnętrznej strategii i podejmowanych działań, ale także z wpływu otoczenia wywieranego również przez inne ugrupowania.

W celu weryfikacji założenia zostanie przeprowadzona dwutorowa analiza: jakościowa i ilościowa. Jakościowy wymiar analizy będzie się wiązał z określeniem rozwoju i obecnej pozycji ODS i Fidesz, prezentacją podstawowych założeń programowych, punktów zwrotnych w historii ugrupowań. Ten wątek rozważań zostanie poszerzony o analizę procesu powstania i rozwoju systemów partyjnych Węgier i Czech, które stanowią punkt odniesienia dla ODS i Fidesz. Analiza ilościowa będzie się opierała na trzech wskaźnikach: indeksie partycypacji rządowej, indeksie odpowiedzialności rządowej i poziomie poparcia notowanym w trakcie wyborów parlamentarnych (uwzględnienie poparcia elektoratu dla ODS i Fidesz oraz określenie pozycji tych partii w rodzinie partii konserwatywnych i chadeckich).

¹ M. Migalski, W. Wojtasik, M. Mazur: *Polski system partyjny*. Warszawa 2006, s. 33—34.

Powstanie i rozwój ODS i Fidesz: walka o zdobycie i utrzymanie przywództwa na prawicy

ODS pojawił się na czeskiej scenie partyjnej w wyniku rozpadu szerokiej platformy skupiającej działaczy opozycyjnych, którą stanowiło Forum Obywatelskie (czes. Občanské forum, OF). Dzień 21 kwietnia 1991 roku przyjmuje się za oficjalną datę założenia partii. Wtedy to odbywał się jej pierwszy kongres w Ołomuńcu. Jednakże rejestracji ugrupowania dokonano w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych już 18 marca 1991 roku. Na czele partii stanął Václav Klaus, który wcześniej był jednym z liderów OF. W swoim programie ODS wypowiadał się za gospodarką rynkową, liberalizacją ekonomiczną, prywatyzacją i reprivatyzacją mienia państwowego. W sprawach systemu politycznego popierał konserwatywne rozwiązania wzorowane na polityce Margaret Thatcher. W kwestiach społecznych przyjmował stanowisko niechętne ekologii i feminizmowi oraz ambiwalentne wobec legalizacji związków homoseksualnych, aborcji i mniejszości narodowych. Uznawał rolę Kościoła katolickiego w procesie wychowywania młodzieży, ale jednocześnie sprzeciwiał się wpływaniu kleru na życie publiczne państwa².

Od samego początku Václav Klaus był silnym przywódcą partii i jego poglądy w istotny sposób wpływały na wizję jej rozwoju. To on doprowadził do tego, że na przełomie zimy i wiosny 1991 roku OF przekształcił się w partie polityczne: ODS, Ruch Obywatelski (czes. Občanské hnutí — OH) i Obywatelski Sojusz Demokratyczny (czes. Občanská demokratická aliance — ODA)³. Na tym jego rola się nie skończyła. Jak zauważa Petr Kopecký, Václav Klaus wpłynął w bardzo istotny sposób także na kształt państwa, najpierw jako premier, a później prezydent. Za jego sprawą wykrystalizował się w Republice Czeskiej model instytucji państwowych i gospodarczych, który opiera się na indywidualistycznym liberalizmie, co powoduje z kolei wytworzenie się społecznych i politycznych ram konfliktu opartego przede wszystkim na kwestii alokacji źródeł gospodarczych⁴. Należy dodać, że to głównie za sprawą ówczesnych elit politycznych, w tym V. Klause, doszło do rozpadu Czechosłowacji⁵.

Po zwycięskich wyborach do Izby Poselskiej w 1992 roku ODS stworzył koalicję rządową z Unią Chrześcijańską i Demokratyczną — Czechosłowac-

² M. Migalski: *Czeski i polski system partyjny*. Warszawa 2009, s. 73—74.

³ K. Sobolewska-Myślik: *Partie i systemy partyjne Europy Środkowej po 1989 roku*. Kraków 1999, s. 45.

⁴ P. Kopecký: *Political Parties in Czech Republic*. In: *Post-Communist EU Member States. Parties and Party Systems*. Red. S. Jungerstam-Mulders. Aldershot 2006, s. 130.

⁵ Szerzej: P. Ukielski: *Aksamitny rozwój. Rola elit politycznych w procesie podziału Czechosłowacji*. Warszawa 2007.

cką Partią Ludową (czes. Křesťanská a demokratická unie — Československá strana lidová, KDU—ČSL), ODA, Partią Chrześcijańsko-Demokratyczną (czes. Křesťanskodemokratická strana, KDS). Umożliwiło to realizację założeń programowych przez ODS, co wywoływało konflikty wewnątrz koalicji. Dotyczyły one pozycji Senatu, zwrotu mienia kościelnego, decentralizacji państwa. Poza tym wyszły na jaw afery dotyczące sposobu finansowania ODS. Opublikowano fakty mówiące o tym, że partia była finansowana przez osoby nieżyjące. Problem dotyczył organizacji sponsorskich, które nie chciały ujawniać swojej tożsamości lub kwot przekazywanych ODS. Wybory samorządowe w 1994 roku potwierdziły dominację prawicy na scenie politycznej, ODS zdobył 29,5% głosów, a drugie ugrupowanie — Komunistyczna Partia Czech i Moraw (czes. Komunistická strana Čech a Moravy, KSČM) — 14,7%⁶. W tym okresie ODS posiadał dominującą pozycję w Republice Czeskiej, co przyczyniło się do stabilizacji profilu ideologicznego. W listopadzie 1995 roku na kongresie w Hradec Králové działacze partyjni przyjęli program potwierdzający konserwatywno-liberalny charakter partii. Nieco wcześniej, ale w tym samym roku, KDS i ODS podpisały umowę integracyjną⁷.

W kampanii wyborczej w 1996 roku ODS prezentował się jako autor pozytywnych zmian, przesuwając centrum zainteresowania społecznego na sprawy ekonomiczne. Uznał, że transformacja ustrojowa i gospodarcza zostały już zakończone. Wybory przyniosły pierwsze miejsce ODS, ale nie posiadał on większości miejsc w Izbie Poselskiej. Dlatego też doszło do odtworzenia koalicji rządowej z poprzedniej kadencji. Nowa koalicja miała 99 mandatów na 200 w pierwszej izbie, co powodowało, że drugi rząd V. Klause miał charakter mniejszościowy⁸. W 1997 roku pojawiły się oznaki kryzysu gospodarczego, a winą za taki stan rzeczy obarczano ODS. Wewnątrz partii doszło do konfliktu pomiędzy liderem Václavem Klausem a Josefem Zielem. Poza tym pod koniec 1997 roku wybuchła afera dotycząca sponsorowania ODS. Partia otrzymała pieniądze z niewiadomego źródła, ale po dziennikarskim śledztwie okazało się, że przekazał je Milan Šrejbr, który był kiedyś właścicielem prywatyzowanej Huty Trzynieckiej. Trzydziestu parlamentarzystów odeszło z ODS, tworząc Unię Wolności (czes. Unie Svobody, US). W wyniku pogarszającej się sytuacji politycznej dnia 30 listopada premier V. Klaus podał się do dymisji, co oznaczyło upadek rządu i kalicji. Od stycznia do czerwca 1998 roku na czele rządu ekspertów stanął bezpartyjny

⁶ V. Hloušek: *Česká republika. Mezníky vnitropolitického vývoje. V: Integrační pokusy ve středoevropském prostoru II*. 1. vyd. Ed. B. Dančák. Brno 1999, s. 69.

⁷ A. Czyż, S. Kubas: *Czechy i Słowacja. Politologiczne studium wspólnej i oddzielnej państwowości*. Katowice 2012, s. 102.

⁸ P. Fiala, V. Hloušek: *System partyjny Republiki Czeskiej*. W: *Partie i systemy partyjne Europy Środkowej*. Red. A. Antoszewski, P. Fiala, R. Herbut, J. Sroka. Wrocław 2003, s. 36—37.

Josef Tošovský. Przedterminowe wybory do Izby Poselskiej odbyły się 19 i 20 czerwca 1998 roku. Ich zwycięzcą okazała się Czeska Partia Socjaldemokratyczna (czes. Česká strana sociálně demokratická, ČSSD), a ODS przeszedł do opozycji. Jednakże obydwie partie podpisały „Umowę o stabilizacji sytuacji politycznej w Republice Czeskiej”, co przyczyniło się do stworzenia mniejszościowego gabinetu przez socjaldemokrację⁹. Pod koniec lat dziewięćdziesiątych XX wieku elektorat ODS składał się przede wszystkim z osób młodych, w wieku pomiędzy od 18 do 44 lat, które zamieszkiwały duże miasta, posiadały co najmniej średnie wykształcenie, zarabiały samodzielnie lub były wykwalifikowanymi pracownikami. Cechował je ateizm lub deklarowana niekatolicka orientacja religijna¹⁰.

W latach 1998—2006 ODS pozostawał partią opozycyjną. W tym okresie Republika Czeska stała się członkiem NATO i UE. Stanowisko ODS w sprawie integracji euro-atlantycznej cechowała rezerwa wyrażona między innymi w Manifeście Czeskiego Eurorealizmu z 2001 roku, gdzie wyliczono słabości UE: naciski lobby, deficyt demokracji, niski autorytet instytucji UE. Poza tym skrytykowano antyamerykańską postawę Unii i wezwano do większego zaangażowania samodzielnych państw w konstruowaniu polityki europejskiej. W Manifeście podkreślono, że relacje pomiędzy UE a krajami aspirującymi do członkostwa cechowała asymetria. ODS uważał się za rzecznika pełnowartościowego członkostwa w UE opartego na porozumieniu międzyrządowym, a nie modelu federacyjnym¹¹.

W trakcie kampanii wyborczej w 2002 roku rządzący ČSSD wykorzystał fakt warunkowego członkostwa w UE prezentowanego przez ODS w celu zdyskredytowania tego ugrupowania. Ale nie tylko to legło u podstaw porażki czeskiej prawicy w wyborach. ODS nie potrafił zainteresować swoim programem nie tylko chwiejnego, centrowego elektoratu, ale także tego zdecydowanie prawicowego. Po porażce wyborczej V. Klaus zrezygnował z przewodniczenia partii, a na stanowisku lidera zastąpił go Mirek Topolánek. W lutym 2003 roku w zdominowanym przez socjaldemokratów i ich sojuszników parlamencie V. Klausowi udało się uzyskać niezbędną większość i został wybrany na urząd prezydenta Republiki Czeskiej. Przyczynił się do tego konflikt w łonie ČSSD, który nie potrafił jednoznacznie opowiedzieć się za swoim kandydatem Milošem Zemanem¹².

W 2006 roku w wyborach do czeskiej Izby Poselskiej zwyciężył ODS: 81 mandatów, ČSSD uzyskał 74 mandaty, KSČM — 26 mandatów, KDU-ČSL — 13 mandatów, Partia Zielonych (czes. Strana zelených, SZ) — 6 mandatów. Po wyborach okazało się jednak, że na czeskiej scenie politycznej

⁹ A. Czyż, S. Kubas: *Czechy i Słowacja...*, s. 102.

¹⁰ P. Fiala, V. Hloušek: *System partyjny Republiki Czeskiej...*, s. 59.

¹¹ M. Migalski: *Czeski i polski system...*, s. 119—120.

¹² A. Czyż, S. Kubas: *Czechy i Słowacja...*, s. 126.

zapanowała sytuacja patowa, gdyż ugrupowania centroprawicowe uzyskały 100 mandatów, tyle samo, ile lewicowe, z tym, że lider zwycięskiej partii ODS, Mirek Topolánek, mógł liczyć na to, że prezydent Václav Klaus proponuje mu misję tworzenia rządu. I tak się też stało. 26 czerwca 2006 roku ODS, KDU-ČSL i SZ podpisały umowę koalicyjną, która gwarantowała równo połowę mandatów w Izbie Poselskiej. Jednak po miesiącu „zieloni” wypowiedzieli umowę i M. Topolánek postanowił stworzyć rząd mniejszościowy. Niestety, 3 października, gdy doszło do głosowania nad wotum zaufania w Izbie Poselskiej, nie uzyskał go. Dopiero 19 stycznia 2007 roku udało mu się otrzymać wotum zaufania, które zostało poprzedzone podpisaniem umowy koalicyjnej z KDU-ČSL i SZ.

Od początku sprawowania władzy przez M. Topolánka wiadomo było, że rząd jest słaby i jego pozycja będzie zależała od wielu czynników znajdujących się poza możliwością kontroli przez zawiązaną koalicję. Utrudniało to zdolność realizacji programu wyborczego ODS. Problemami merytorycznymi, którymi zajmował się rząd M. Topolánka były: utworzenie Instytutu Badań Systemów Totalitarnych, idea umieszczenia bazy radarowej na terytorium Czech, niezbyt przychylny stosunek rządu do traktatu lizbońskiego, reforma systemu podatkowego polegająca na wprowadzeniu podatku liniowego, reforma służby zdrowia wprowadzająca symboliczne opłaty za korzystanie z porad lekarskich, ograniczenie czeskiego kontyngentu wojskowego w Iraku, zwiększenie liczby żołnierzy w Afganistanie i utrzymanie na dotychczasowym poziomie misji w Kosowie, reelekcja V. Klause na urząd prezydenta. W partii doszło do sporu pomiędzy zwolennikami M. Topolánka i V. Klause. Ten drugi w 2008 roku zrezygnował z członkostwa w partii, co mogło mu przeszkodzić w możliwości uzyskania poparcia ODS w zbliżających się wyborach prezydenckich. Nie bez trudności udało się jednak wybrać V. Klause na drugą kadencję.

W styczniu 2009 roku Republika Czeska objęła prezydencję w UE. Przed rządem czeskim pojawiły się ogólnoeuropejskie problemy: rozwijający się kryzys gospodarczy, wojna w Strefie Gazy, konflikt gazowy. I właśnie w trakcie trwania czeskiej prezydencji doszło do upadku rządu M. Topolánka. 24 marca 2009 roku socjaldemokraci złożyli wniosek o wotum nieufności, który poparło 101 posłów. 8 maja 2009 roku powołano tymczasowy rząd Jana Fischera¹³.

Wybory do Izby Poselskiej odbyły się w 2010 roku i pomimo sukcesu socjaldemokracji, rząd utworzyły partie centroprawicowe, czyli ODS oraz dwie nowe partie konserwatywne i narodowo-populistyczne: Tradycja Odpo-

¹³ S. Kubas: *Dwa gabinety Mirka Topolánka — pomiędzy rządem mniejszościowym, a brakiem stabilnego poparcia w Izbie Poselskiej Republiki Czeskiej (2006—2009)*. W: *Rządy mniejszościowe w wybranych państwach świata. Studium prawnopolitologiczne*. Red. R. Radek. Katowice 2014, s. 57—69.

wiedzialność Dobrobyt (czes. Tradice Odpovědnost Prosperita, TOP 09) i Sprawy Publiczne (czes. Věci veřejné, VV). Nowa koalicja dysponowała większością mandatów w pierwszej izbie parlamentu (łącznie 118). Stanowisko premiera objął Petr Nečas będący przewodniczącym ODS od marca 2010 roku. Wraz z koalicjantami ODS mógł realizować swój program wyborczy. Przede wszystkim ODS wspierał działania mające na celu wyjaśnienie negatywnych wydarzeń z okresu totalitaryzmu (II wojna światowa, komunizm). W polityce gospodarczej priorytetem rządu było ograniczenie deficytu sektora finansów publicznych poniżej 3% PKB w 2013 roku, co wywołało spadek poparcia społecznego, gdyż pociągało wzrost podatków. Jednocześnie rząd ODS, TOP 09 i VV planowały dokończenie procesu restytucji mienia kościelnego. Poza tym narastał konflikt pomiędzy V. Klausem a premierem. Prezydent w sposób zakulisowy prowadził działania wzmacniające jego kontrolę nad partią. W polityce zagranicznej P. Nečas tradycyjnie wspierał Izrael. Musiał sobie poradzić z aferą dotyczącą ujawnienia produkcji alkoholu pochodzącego z nielegalnego źródła, którego spożycie powodowało śmierć kupujących go konsumentów. Od 2012 roku coraz szybszy obrót przyjęły sprawy związane z ujawnianiem afer korupcyjnych, w które uwikłani byli między innymi prominentni działacze ODS. W kwietniu 2012 roku doszło do rozpadu koalicji rządowej wywołanej rozłamem w VV. Ujawniono, że przewodniczący Spraw Publicznych, Vít Bárta, korumpował członków własnego ugrupowania¹⁴. Pomimo tej trudnej sytuacji rząd P. Nečasa przetrwał wnioski o wotum nieufności, a rozpadający się VV został zastąpiony w koalicji rządowej przez grupę posłów tej partii, którzy byli przeciwni V. Bárcie. Jednakże kolejne afery doprowadziły do pograżenia ODS. Chodziło o to, że elita ODS notorycznie ustawiała przetargi publiczne z wybranymi przedsiębiorcami i oferowała posłom lukratywne posady w spółkach skarbu państwa. Czarę goryczy przelała sprawa dotycząca śledzenia żony premiera zlecona służbom bezpieczeństwa przez szefową jego gabinetu Janę Nagyovą, która prywatnie była jego kochanką.

Doprowadziło to do upadku rządu i powołania na stanowisko premiera bezpartyjnego Jiříego Rusnoka, który sprawował swój urząd do czasu ukonstytuowania się rządu będącego następstwem przedterminowych wyborów w 2013 roku. W lutym 2014 roku P. Nečas został oskarżony przez policję o korupcję. Te spektakularne wydarzenia doprowadziły do największego spadku poparcia dla ODS w całej jego ponad dwudziestoletniej historii. W wyborach z 2013 roku partia uzyskała nieco ponad 7% głosów poparcia i po raz pierwszy nie zajęła miejsca w pierwszej dwójce najsilniejszych partii w Czechach (miejsce 5.). Od 2013 roku na czele ODS stoi Petr Fiala.

¹⁴ J. Groszkowski: *Czechy: rząd osłabiony po rozpadzie koalicji* [<http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2012-04-25/czechy-rzad-oslabiony-po-rozpadzie-koalicji>] (dostęp: 29.05.2015)].

Węgierski Fidesz został założony 30 marca 1988 roku jako organizacja młodzieżowa skupiająca osoby opozycyjnie nastawione wobec reżimu socjalistycznego¹⁵. Podczas I zjazdu w październiku i listopadzie 1988 roku na czele partii postawiono siedmioosobowy komitet, który w grudniu 1988 roku poszerzono o kolejnych sześć osób. W naturalny sposób prowadziło to do osłabienia decyzyjności Fidesz¹⁶. W początkach swojej działalności antysystemowość Fidesz skupiała się na organizowaniu spektakularnych przedsięwzięć, jak happeningi, manifestacje czy demonstracje wymierzone w państwo socjalistyczne. Radykalizm partii w tej kwestii naród węgierski mógł ujrzeć, gdy w trakcie ponownego pochówku Imre Nagya 19 czerwca 1989 roku jeden z liderów, Viktor Orbán, ostro skrytykował rządzącą partię socjalistyczną i zażądał wyjazdu Armii Czerwonej. Tę polityczną stanowczość Fidesz potwierdził podczas obrad trójkątnego stołu, a szczególnie po jego zakończeniu, kiedy nie zgodził się na zawarty z socjalistami kompromis. Przed obradami i w ich trakcie Fidesz naciskał na to, aby opozycja przemawiała jednym głosem, nie dała się rozbić. Jednakże chęć dominacji wyrażana przez Węgierskie Forum Demokratyczne (węg. Magyar Demokrata Fórum, MDF) doprowadziła do tego, że opozycja została w pewien sposób podzielona¹⁷. Następnie Fidesz wraz ze Związkiem Wolnych Demokratów (węg. Szabad Demokraták Szövetsége, SzDSz) wystąpił z propozycją referendum, które przeprowadzono 26 listopada 1989 roku. Było ono właśnie konsekwencją niejednoznacznego stosunku do partii komunistycznej. Na wszystkie cztery pytania obywatele odpowiedzieli pozytywnie: wybór prezydenta przez parlament, rozwiązanie Straży Robotniczej, zakaz partyjnej agitacji w miejscach pracy i rozliczenie majątkowe partii komunistycznej¹⁸. Ważność referendum i poparcie wszystkich postulatów wzmocniły pozycję Fidesz na powstającej scenie partyjnej Węgier.

W początkowym okresie tranzycji Fidesz uchodził za ugrupowanie liberalne zarówno w warstwie politycznej, społecznej, jak i gospodarczej. Mimo że w pierwszych wyborach w 1990 roku zajął dopiero 5. miejsce, to już w następnych latach zyskał dużą popularność. Wiązała się ona z utratą poparcia społeczeństwa dla MDF w związku z trudami wprowadzanych przemian i przenoszeniem go na inne opozycyjne byty polityczne. Niestety, w 1993 roku doszło do rozłamu w Fidesz na tle personalnego, ideologicznego i strategicznego

¹⁵ A. Czyż, S. Kubas: *Doświadczenia węgierskiej transformacji ustrojowej — od Jánosa Kádára do Viktora Orbána*. Katowice 2011, s. 120.

¹⁶ P. Sula: *Węgierski system partyjny*. Wrocław 2005, s. 134.

¹⁷ Z. Ripp: *Unity and Division. The Opposition Roundtable and its Relation to the Communist Party*. W: *The Roundtable Talks of 1989: The Genesis of Hungarian Democracy*. Red. A. Bozóki. Budapest 2002, s. 3—39.

¹⁸ J. Bayer: *The Process of Political System Change in Hungary*. „Schriftenreihe des Europa Institutes“ 2003, nr 22, s. 172.

nego konfliktu pomiędzy Viktorem Orbánem a Gáborem Fodorem. Pierwszy z nich prezentował wizję zmiany profilu partii na bardziej prawicowy, a drugi na socjalliberalny. Ostatecznie zwyciężyła koncepcja umacniania pozycji Fidesz w ramach centro-prawicowych i G. Fodor opuścił partię. Tuż przed drugimi wyborami światło dzienne ujrzała sprawa tajnej umowy między MDF i Fidesz, której efektem było przejęcie przez Fidesz kilku budynków w centrum stolicy. Ta afery oraz inne mniejsze skandale doprowadziły do osłabienia pozycji Fidesz w sondażach opinii publicznej i w wyborach w 1994 roku partia zajęła ostatnie premiowane parlamentarnymi mandatami miejsce.

W trakcie drugiej kadencji Zgromadzenia Krajowego Fidesz przeprowadził wiele istotnych zmian w swoich strukturach. Z dzisiejszego punktu widzenia wydają się one wręcz fundamentalne. Po pierwsze, doprowadzono do ostatecznego zerwania z liberalnym wizerunkiem i zastąpiono go konserwatywno-narodowym. Jeszcze w 1993 roku zrezygnowano z zapisu w statucie mówiącym o tym, że górna granica wieku członków partii wynosi 35 lat, i partię otwarto na wszystkich dorosłych obywateli. Zastąpiono także kolektywny zarząd jednoosobowym organem władzy w postaci przewodniczącego. Został nim V. Orbán. Po drugie, partia przeprowadziła proces tworzenia struktur obywatelskich polegający na doprowadzeniu do koalicji z szerokimi prawicowymi bytami politycznymi. Zmieniono nazwę dodając do niej człon Węgierska Partia Obywatelska (węg. Magyar Polgári Párt, MPP). W 1997 roku część skłóconych z kierownictwem członków Chrześcijańsko-Demokratycznej Partii Ludowej (węg. Kereszténydemokrata Néppárt, KDNP) przystąpiła do Fidesz-MPP. Także podziały w MDF doprowadziły do tego, że prawicowe skrzydło tej partii nawiązało sojusz z Fidesz-MPP, co nastąpiło pod koniec 1997 roku. Dlatego też na początku 1998 roku, na kilka miesięcy przed wyborami parlamentarnymi, centroprawicowa koalicja była gotowym tworem. Należy jednak zaznaczyć, że ambicje jednoczenia prawicy miała także Niezależna Partia Drobnych Posiadaczy (węg. A Független Kisgazda- Földmunkás- és Polgári Párt, FKgP), która bezskutecznie próbowała tworzyć przedwyborczą koalicję z KDNP. Rywalizacja pomiędzy FKgP i Fidesz-MPP o prymat na prawicy uniemożliwiła zawarcie sojuszu pomiędzy tymi dwoma ugrupowaniami. Wynikało to także stąd, że dla Fidesz-MPP FKgP był zbyt populistyczny i dlatego koalicja wyborcza z tym ugrupowaniem nie wchodziła w grę¹⁹.

W kampanii wyborczej w 1998 roku Fidesz-MPP propagował hasło wymiany elit władzy i dokończenia przemian systemowych rozpoczętych przez MDF. Po zwycięskich wyborach w 1998 roku partia udowodniła, że zamierza wcielić przedwyborcze obietnice w życie. Mimo wcześniejszych nieporozumień zawarto koalicję z FKgP, którą uzupełnił MDF. Rozpoczęto wymianę osób sprawujących władzę polityczną, ale w sferze gospodarczej nie

¹⁹ L. Benda: *System partyjny Węgier. W: Partie i systemy partyjne...*, s. 90—91.

było to możliwe. Nowa koalicja rządowa Fidesz-MPP, FKgP i MDF zwalczała nie tylko dawną socjalistyczną nomenklaturę, ale także nowe środowiska skupione wokół liberalnych wartości. W 2000 roku nowym przewodniczącym Fidesz-MPP został László Kövér, aby odciążyć w ten sposób premiera V. Orbána z pełnienia podwójnej funkcji. W latach 2001—2002 funkcję przewodniczącego pełnił Zoltán Pokorni, następnie w latach 2002—2003 János Áder. Od 2003 roku ponownie i nieprzerwanie do dzisiaj przewodnictwo partii spoczywa w rękach V. Orbána²⁰. Powracając do jego pierwszego rządu, należy stwierdzić, że kontynuował on przekształcenia gospodarcze w ich liberalnym wymiarze (wspieranie przedsiębiorczości, częściowe obniżenie podatków), ale w sferze politycznej i publicznej czynił, co możliwe, aby nadać państwu konserwatywny charakter. Eksponowano kwestie narodowe, jak przeniesienie symboli narodowych do Parlamentu, zwiększenie kontroli nad pracami Instytutu Badania Rewolucji 1956 roku, inwigilacja liberalnych polityków. Nie udało się jednak zmniejszyć liczby parlamentarzystów do 200 z 386 ani ograniczyć liczby komitetów. Nie obyło się bez afer. W jednej z nich ujawniono, że rodzina premiera ma nieprzejrzyste powiązania ze światem biznesu. Fidesz-MPP konsekwentnie prowadził akcję mającą podporządkować sobie media, za co był krytykowany przez opozycję. Jednocześnie premierowi zdarzały się wypowiedzi o charakterze nacjonalistycznym, które utrudniały rozwój pozytywnych stosunków z sąsiadami. Mimo to Fidesz-MPP nie kontynuował prac nad nadaniem obywatelstwa Węgrom z krajów ościennych w tak radykalnym wymiarze, jak czyniły to poprzednie gabinety²¹. W 2000 roku prezydentem kraju został popierany przez partię Ferenc Mádł. Okres władzy Fidesz-MPP, FKgP i MDF (1998—2002) przyczynił się do pogłębienia polaryzacji sceny partyjnej na ośrodek prawicowy i lewicowy²². Niewątpliwie konsekwencją pierwszego rządu z udziałem Fidesz było wzmocnienie pozycji premiera w strukturze władzy państwowej.

Mimo że Fidesz-MPP zwyciężył w wyborach w 2012 roku, musiał oddać władzę. Do Zgromadzenia Krajowego weszły wówczas jeszcze tylko dwie partie: Węgierska Partia Socjalistyczna (węg. Magyar Szocialista Párt, MSzP) i SzDSz. Nie było zatem partnera do utworzenia rządu koalicyjnego. Socjaliści i liberałowie stworzyli własny gabinet. W 2006 roku MSzP ponownie zwyciężył i odtworzył koalicję z liberałami. Przez osiem lat od 2002 do 2010 roku Fidesz-MPP pozostawał w opozycji. W 2003 roku partia zmieniła drugi człon nazwy i odtąd nazywa się Fidesz — Magyar Polgári Szövetség (Fidesz-MPSz), czyli Fidesz — Węgierska Unia Obywatelska. Nowa nazwa odzwierciedlała tendencję panującą wśród elity do rozszerzenia bazy człon-

²⁰ *Fidesz* [<http://theorangefiles.hu/the-orban-regime/>] (dostęp: 30.05.2015)].

²¹ P. Sula: *System partyjny...*, s. 144.

²² B. Góralczyk: *Węgierski pakiet*. Warszawa 2000, s. 168—181.

kowskiej i rozbudowy terytorialnej struktur partii²³. W pierwszych wyborach do Parlamentu Europejskiego w 2004 roku mandat otrzymała Romka Livia Járóka, która występowała na liście Fidesz-MPSz. W tych wyborach Fidesz zdobył prawie 50% głosów poparcia i zdecydowanie je wygrał. W 2005 roku w pośrednich wyborach prezydenckich zwyciężył kandydat Fidesz i MDF László Sólyom. Mimo tych sukcesów wybory do Zgromadzenia Krajowego w kwietniu 2006 roku nie przyniosły zwycięstwa węgierskiej prawicy. W wyborach samorządowych, które odbywały się jesienią 2006 roku, sytuacja się zmieniła i w 15 na 23 największych miastach stanowisko burmistrza zgarnęli członkowie Fidesz-MPSz. Sukces został powtórzony w drugich wyborach do Parlamentu Europejskiego (2009), w których partia uzyskała 56,36% głosów poparcia. Zwiastowało to dobry wynik w zbliżających się wyborach do Zgromadzenia Krajowego w warunkach jednocześnie słabnącego poparcia dla lewicy i jej stopniowej fragmentaryzacji. I rzeczywiście w 2010 roku Fidesz-MPSz wraz z mniejszym wyborczym koalicjantem KDNP zwyciężył, uzyskując 206 mandatów na 386 możliwych do zdobycia (53%). Otworzyło to drzwi do przekształceń systemu politycznego.

Po wyborach w 2010 roku w celu przyciągnięcia jeszcze większego poparcia społeczeństwa o nastrojach prawicowych i radykalnie prawicowych Viktor Orbán postanowił wykorzystać kilka elementarnych haseł, którymi posługiwał się Jobbik (radykalna i nacjonalistyczna partia, która od 2004 r. uzyskuje duże poparcie społeczne). Fidesz-MPSz przeforsował uchwalenie dnia 4 czerwca świętem narodowym, odwołując się do historycznej daty 4 czerwca 1920 roku, kiedy Węgrom narzucono postanowienia traktatu z Trianon i odebrano 2/3 terytorium i tyle samo ludności. Przeworsował też uchwalenie statutów nadających komunistom działającym przed wojną, w jej trakcie i okresie stalinizmu miano zdrajców narodowych. Ponadto przywołał ducha admirała Miklósa Horhtyego w preambule Konstytucji, jako autorytetu państwowego. Zwiększył kontrolę i podjął działania asymilacyjne wśród mniejszości romskiej²⁴. W wymiarze ideologicznym Fidesz-MPSz umacnia się na prawej stronie węgierskiej sceny partyjnej, ale jednocześnie ma poparcie elektoratu chwiejnego, który wcześniej popierał lewicę i liberałów. Fidesz-MPSz umiejętnie wykorzystuje rozbieżności lewicy oraz obozu liberalnego. Poza paraliżem socjalistów, także liberałowie nie są w stanie odzyskać poparcia społecznego. SzDSz uległ rozwiązaniu w październiku 2013 roku, a Polityka Może Być Inna (węg. Lehet Más a Politika, LMP) zmagają się z wewnętrzną słabością. Umiejętnie wykorzystuje to węgierska prawica.

²³ L. Benda: *System partyjny...*, s. 106; P. Kopecký: *Political Parties...*, s. 192.

²⁴ K. Verseek: *Blurring Boundaries: Hungarian Leader Adopts Policies of Far-Right*. „Spiegel Online International“, 23.01.2013 [<http://www.spiegel.de/international/europe/ruling-hungarian-fidesz-party-adopts-policies-of-far-right-jobbik-party-a-880590.html> (dostęp: 30.05.2015)].

Przez pięć lat od 2010 roku Fidesz-MPSz zdominował życie polityczne, społeczne i gospodarcze kraju. Dwukrotny sukces wyborczy (2010, 2014) przekładający się na to, że prawica węgierska posiada ponad połowę miejsc w parlamencie, powoduje, że V. Orbán nie liczy się z opozycją. Dotychczasowy bipolarny układ partyjny lewica-prawica został zastąpiony zdecydowaną dominacją prawicy. W tej sytuacji przewodniczący Fidesz-MPSz snuje wizje stworzenia nowego systemu partyjnego, który ma być konsekwencją upadku istniejącego. Celowo wywołuje i nagłaśnia wewnętrzne konflikty polityków Fidesz wywodzących się z różnych opcji, aby pokazać możliwy rozwój różnych organizacji prawicowych w nowym systemie²⁵.

Fidesz-MPSz korzysta z władzy, o którą zabiegał w trakcie kampanii wyborczych. Dokonuje przy tym istotnych zmian systemowych w państwie. Do najważniejszych należy tutaj zaliczyć: uchwalenie nowej Konstytucji, wprowadzenie nowego prawa wyborczego, ograniczenie roli Trybunału Konstytucyjnego, podporządkowanie prawa medialnego strukturom władzy wykonawczej, przekształcenia w gospodarce dające większą kontrolę państwa nad przedsiębiorstwami. Środowiska opozycyjne mają za złe Fideszowi, że przy tak gruntownych przemianach nie konsultuje ich. Jednocześnie UE wielokrotnie krytykowała węgierski rząd za reformy, które naruszają zasady państwa demokratycznego. Jak pokazują badania opinii publicznej, nie zmienia to stosunku elektoratu do węgierskiej prawicy. Sondáže opinii publicznej określają poparcie dla tego ugrupowania na 38%, podczas, gdy pozostałe są daleko w tyle: MSzP — 17%, Jobbik — 27%, LMP — 7%, DK — 6%, Együtt 2014 — 2%. Na uwagę zasługuje fakt, że prawicowy Fidesz i radykalnie prawicowy Jobbik mają razem 65% głosów poparcia, co wyraża stabilizację konserwatywno-nacjonalistycznych poglądów Węgrów²⁶.

ODS i Fidesz w rodzimych systemach partyjnych Czech i Węgier

Jednym z istotnych elementów ładu demokratycznego jest jego pluralizm, który w życiu politycznym przejawia się w postaci systemu wielopartyjnego. W państwach socjalistycznych mieliśmy do czynienia z systemem partii hegemonistycznej, która dominowała w życiu publicznym. W Czechosłowia-

²⁵ K.L. Scheppele: *Hungary and the End of Politics. How Victor Orbán launched a constitutional coup and created a one-party state*. "The Nation", 6.05.2014 [<http://www.thenation.com/article/179710/hungary-and-end-politics?page=full>] (dostęp: 31.05.2015)].

²⁶ Węgierska pracownia badania opinii publicznej: Ipsos [<http://ipsos.hu/hu>] (dostęp: 19.05.2015)].

cji poza partią komunistyczną (czes. Komunistická strana Československa, KSČ) występowały jeszcze inne, ale nie odgrywały istotnej roli w podejmowaniu istotnych decyzji państwowych. Na Węgrzech istniała jedna partia Węgierska Socjalistyczna Partia Robotnicza (węg. Magyar Szocialista Munkáspárt, MSzMP).

Upadek reżimu niedemokratycznego w Czechosłowacji wiązał się z pojawieniem masowych ruchów o charakterze społeczno-politycznym w postaci Forum Obywatelskiego (czes. Občanské fórum, OF) i słowackiego Społeczeństwa przeciw Przemocy (sł. Verejnost' proti násiliu, VPN), które później stanowiły źródło rozwoju systemów partyjnych w Republice Czeskiej i Republice Słowacji. Liberalizacja reżimu niedemokratycznego na Węgrzech doprowadziła do tego, że jeszcze przed rozpoczęciem demokratyzacji elita władzy komunistycznej dopuściła możliwość pojawienia się innych poza MSzMP ugrupowań politycznych. Trzema najistotniejszymi partiami opozycyjnymi, które powstały pod koniec lat osiemdziesiątych XX wieku były MDF, SzDSz i Fidesz. Poza tym odtworzyły się partie historyczne, które działały przed wprowadzeniem socjalizmu: Niezależna Partia Chłopska i Obywatelska (węg. Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Párt, FKgP), Węgierska Partia Socjaldemokratyczna (węg. Magyarországi Szociáldemokrata Párt, MSzDP), Chrześcijańsko-Demokratyczna Partia Ludowa (węg. Kereszténydemokrata Néppárt, KDNP), Węgierska Partia Ludowa (węg. Magyar Nemzeti Párt, MNP).

Gdy wiosną 1990 roku miały miejsce pierwsze wolne wybory parlamentarne, w czechosłowackim i węgierskim systemie partyjnym funkcjonowało wiele ugrupowań, jednak ich profil był w początkowej fazie kształtowania. Katarzyna Sobolewska-Myślik stwierdza, że byty polityczne w tym okresie powinniśmy nazywać pseudopartiami, protopartiami lub partiami embrionalnymi ze względu na ich słabą instytucjonalizację i niski poziom strukturalizacji²⁷. Trudno też jednoznacznie określić charakter systemów partyjnych tamtych czasów. Kształtowanie się czeskiego systemu partyjnego po upadku socjalizmu odbywało się w latach 1990—1992 w ramach ustroju federalnego. Wystąpiły wówczas następujące zdarzenia. Po pierwsze, Komunistyczna Partia Czechosłowacji podzieliła się na osobne formacje w Czechach i na Słowacji. Podczas, gdy słowacka partia podjęła decyzję o modernizacji i przekształceniu w ugrupowanie socjaldemokratyczne, jak większość jej odpowiedniczek w Europie Środkowej i Wschodniej, to czescy komuniści nie zmienili formuły, zachowując swój ortodoksyjny charakter. Po drugie, masowe ruchy w postaci OF i VPN ostatecznie uległy rozczłonkowaniu i z nich wyłoniły się nowe partie polityczne. Po trzecie, odtworzyły się partie działające w okresie międzywojennym. Na Węgrzech jeszcze przed pierwszymi wolnymi wyborami parla-

²⁷ K. Sobolewska-Myślik: *Partie i systemy partyjne...*, s. 35.

mentarnymi pojawił się pluralistyczny i wielopartyjny system²⁸. Po 1990 roku charakterystyczny dla państw Europy Środkowej i Wschodniej podział partii na osi ugrupowania antykomunistyczne i sukcesorki dawnych partii komunistycznych, na Węgrzech przyjął dodatkową cechę wyróżniającą ten pierwszy obóz, mianowicie podział na partie liberalne (m.in. SzDSz, Fidesz) i konserwatywne (m.in. MDF, KDNP, FKgP). Partia komunistyczna przeobraziła się w Węgierską Partię Socjalistyczną (węg. Magyar Szocialista Párt, MSzP), którą Jacek Wojnicki zalicza do postkomunistycznych partii reformatorskich²⁹.

Cechą charakterystyczną czeskiego i węgierskiego systemu partyjnego w okresie ponad dwóch dekad, licząc od 1989 roku, była ich stabilizacja. Uzasadnieniem tej tezy jest fakt, że te partie polityczne, które w ciągu zaledwie kilku lat od upadku reżimu uzyskały status dominujących, następnie go utrzymały. Do tych ugrupowań zaliczają się zarówno ODS, jak i Fidesz. Jednak wyniki kilku ostatnich wyborów parlamentarnych sugerują pewne odstępstwa od tezy o stabilności systemów partyjnych Czech i Węgier w formie, jaką przyjęły one pod koniec lat dziewięćdziesiątych XX wieku i w pierwszej dekadzie XXI wieku. Współczesne systemy partyjne dwóch omawianych państw cechuje większa dynamika wynikająca z destabilizacji bipolarnych układów, które jeszcze kilka lat temu wydawały się trwałym elementem partyjnego obrazu Czech i Węgier.

W Czechosłowacji już pod koniec 1990 roku rozpoczął się proces dekompozycji OF. W wyniku rozbieżności programowych z masowego ruchu społecznego wyodrębniły się między innymi Partia Chrześcijańsko-Demokratyczna (czes. Křesťanská Demokratická strana, KDS) czy Partia Liberalna (czes. Liberálně demokratická strana, LDS). Już po pierwszych wolnych wyborach parlamentarnych część posłów OF założyła Międzyparlamentarny Klub Demokratycznej Prawicy, Międzyparlamentarny Klub Socjaldemokracji OF oraz Klub Liberalny OF. W 1991 roku z OF wyodrębniły się ODS skupiony wokół Václava Klause, a także Ruch Obywatelski (czes. Občanské hnutí, OH). W późniejszym okresie z OF wyodrębnił się jeszcze Obywatelski Sojusz Demokratyczny (czes. Občanská demokratická aliance, ODA)³⁰. Była to partia centroprawicowa z liberalnym programem gospodarczym, która w latach dziewięćdziesiątych XX wieku rywalizowała z ODS o ten sam elektorat. Przyszłość pokazała, że nie było miejsca na dwie

²⁸ A. Körösiényi: *Revival of the Past or New Beginning? The Nature of Post-communist Politics*. In: *Post-communist Transition. Emerging Pluralism in Hungary*. Red. A. Bozóki, A. Körösiényi, G. Schöpflin. London 1992, s. 113. Cyt. za: P. Sula: *System partyjny...*, s. 124.

²⁹ J. Wojnicki: *Kształtowanie się systemów wielopartyjnych Europy Środkowowschodniej*. Pułtusk 2004, s. 49.

³⁰ K. Sobolewska-Myślik: *Partie i systemy partyjne...*, s. 44—46; M. Migalski: *Czeski i polski system...*, s. 62—66.

niemal identyczne partie. ODA okazał się słabszym ugrupowaniem, które od wyborów w 1998 roku nie uzyskiwało mandatów poselskich. W 2007 roku uległo rozwiązaniu³¹. Można stwierdzić, że rozpad OF przyczynił się do formowania partii prawicowych i wpłynął na tworzenie systemu partyjnego późniejszej Republiki Czeskiej.

Przeciwny biegun sceny politycznej został zajęty przez lewicę, wśród której dwie partie przyjęły naczelne pozycje. Po pierwsze, jeszcze w marcu 1990 roku zjazd czeskiego oddziału KSČ podjął decyzję, że nie podaży za słowackim przykładem i nie zreformuje swojego profilu. W ten sposób narodziła się Komunistyczna Partia Czech i Moraw (czes. Komunistická strana Čech a Moravy, KSČM). Mimo że w każdych wyborach do Izby Poselskiej udaje się jej wprowadzić swoich posłów, to pozostaje ugrupowaniem izolowanym i nigdy nie była członkiem koalicji rządowej. Po drugie, Czeska (do 1993 r. czechosłowacka) Partia Socjaldemokratyczna (czes. Česká strana sociálně demokratická, ČSSD) reaktywowała się w 1989 roku. Pomimo początkowych trudności okazało się, że czeska socjaldemokracja stała się jednym z dwóch podstawowych filarów sceny partyjnej Republiki Czeskiej po 1993 roku. Partia zwyciężała w wyborach kilkakrotnie stając się głównym rywalem dla prawicowego ODS.

W środku sceny politycznej znalazła się Czechosłowacka Partia Ludowa (czes. Československá strana lidová, ČSL), która mimo obecności w czasach komunistycznych w czechosłowackiej polityce, postanowiła odwołać się do swoich przedwojennych korzeni. W 1992 roku ČSL stworzył partię łącząc się z Unią Chrześcijańsko-Demokratyczną (czes. Křesťanská a demokratická unie, KDU). W ten sposób powstało centrowe ugrupowanie o profilu chadecko-ludowym: KDU-ČSL, które najczęściej wchodzi w skład koalicji rządowych. Wynika to z obrotowego charakteru partii i możliwości współpracy zarówno z prawicą, jak i z lewicą. Ponadto należy podkreślić, że poza ODS, ČSSD i KSČM chadecy są jedynym ugrupowaniem, które od 1990 roku (z wyjątkiem wyborów w 2010 r.) są permanentnie reprezentowani w pierwszej izbie czeskiego parlamentu. Innym centrowym bytem politycznym, które odgrywało pewne znaczenie w czeskim systemie partyjnym w okresie tranzycji, była Partia Chrześcijańsko-Demokratyczna (czes. Křesťanská Demokratická strana, KDS). Została ona założona w 1989 roku jako ugrupowanie skupiające chadeckich intelektualistów i dysydentów będących w opozycji wobec komunistycznej elity władzy. W 1996 roku zarząd partii podjął decyzję o przyłączeniu się do ODS³². Unia Wolności-Demokratyczna Unia (czes. Unie

³¹ M. Mareš, P. Pšejja: *Občanská demokratická aliance*. In: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861–2004*. T. 2. Ed. J. Malíř, P. Marek. Brno 2005, s. 1531–1556.

³² A. Vedrashko, W. Miller: *Christian Democracy in the Czech Lands*. "The New Presence" 2009, No 4, s. 37–39.

svobody-Demokratická unie, US-DEU) powstała w 1997 roku i prezentowała liberalny program polityczny, społeczny i gospodarczy. Trzykrotnie wchodziła do czeskich gabinetów, ale co ciekawe, wspierając socjaldemokratyczną ČSSD, a nie prawicowy ODS, z którego się wywodziła³³.

Poza partiami historycznymi, ugrupowaniami, które pączkowały z OF i partiami reżimowymi z okresu socjalizmu, w czeskim systemie partyjnym pojawiły się również nowe byty, jak Stowarzyszenie na rzecz Republiki — Republikańska Partia Czechosłowacji (czes. Sdružení pro republiku-Republikánska strana Československa, SPR-RSČ) o populistycznym i skrajnie prawicowym charakterze czy Ruch na rzecz Demokracji Samorządowej-Stowarzyszenie dla Śląska i Moraw (czes. Hnutí za samosprávnou demokracii-Společnost pro Moravu a Slezsko, HSD-SMS), który nawoływał do większej autonomii Moraw i uznania Morawian za odrębną grupę etniczną. Po krótkim żywocie zniknęły ze sceny partyjnej.

Ciekawym zjawiskiem było pojawienie się w 2006 roku w Izbie Poselskiej Partii Zielonych (Strana zelených, SZ), która w 2007 roku weszła w skład koalicji rządowej pod przywództwem ODS. Niestety konflikty wewnętrzne, a także afery z udziałem członków partii przyczyniły się nie tylko do upadku rządu Mirka Topolánka, ale także do tego, że „zieloni” nigdy później nie zdołali przekroczyć progu parlamentu.

Istotne przekształcenia systemu partyjnego Republiki Czeskiej nastąpiły pod koniec pierwszej dekady XXI wieku i wiązały się z powstaniem w parlamencie nowych bytów politycznych. Należy tu wymienić przede wszystkim partie z rodziny ekstremalnych ugrupowań prawicowych: Sprawy Publiczne (czes. Věci veřejné, VV) czy Świt Demokracji Bezpośredniej Tomia Okamury (czes. Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury). VV powstał w 2001 roku, ale dopiero w 2010 roku wszedł do parlamentu i współtworzył centro-prawicową koalicję rządową z ODS i TOP 09. Program partii opiera się na populizmie, którego podstawą są hasła o charakterze nacjonalistycznym, tradycyjnym i konserwatywnym. W związku z aferami i skandalami partia uległa rozłamowi i nie uczestniczyła w wyborach w 2013 roku³⁴. Úsvit głosi jawnie szowinistyczne hasła, winiąc Romów za złą sytuację w kraju i popiera instytucje demokracji bezpośredniej, które mają w radykalny sposób naprawić dysfunkcyjny system polityczny Republiki Czeskiej³⁵. Partię współtworzyli byli działacze VV oraz Morawian (czes. Moravané), a w wyborach do Izby Poselskiej w 2013 roku partia uzyskała 14 mandatów (6,88%).

³³ P. Fiala, M. Mareš: *Unie svobody — Demokratická unie*. In: *Politické strany...*, s. 1563—1579.

³⁴ T. Jarmara: *TOP 09 a Věci veřejné v kontextu institucionalizace českých politických stran po roce 1989*. „Politologická revue” 2011, nr 1, s. 66—68.

³⁵ *Sme: Okamura's politics is social, national populism* [<http://praguemonitor.com/2013/10/23/sme-okamuras-politics-social-national-populism>] (dostęp: 25.03.2014).

Stosunkowo nową partią jest Tradycja Odpowiedzialność Dobrobyt 09 (czes. Tradice Odpovědnost Prosperita 09 — TOP 09), której liderem jest Karel Schwarzenberg. W 2010 roku partia uzyskała 41 mandatów (16,7% głosów poparcia), a w 2013 roku 26 (11,99%). Profil partii ma charakter centroprawicowy, w sprawach aksjologicznych dominuje nurt konserwatywny, podczas gdy w ekonomii bardziej liberalny. W latach 2010—2013 była członkiem koalicji rządowej. W 2011 roku miliarder Andrej Babiš założył Ruch Niezadowolonych Obywateli (czes. Akce nespokojených občanů), który należy uznać za liberalno-lewicową partię z wieloma populistycznymi hasłami zawartymi w programie politycznym. W 2013 roku ANO 2011 zajął trzecie miejsce z 47 mandatami (18,65% głosów poparcia). Następnie partia weszła w skład centrolewicowego rządu, a A. Babiš został pierwszym wice-premierem i ministrem finansów.

Jeżeli chodzi o system partyjny Węgier, to jeszcze przed pierwszymi wolnymi wyborami parlamentarnymi wśród dawnych partii opozycyjnych zaczęły rysować się różnice. MDF, który był głównym konstruktorem kompromisu z elitą władzy komunistycznej, krytykowany za zbyt uległą postawę wobec dawnych władz reżimowych. Co więcej, na jego barkach spoczywała odpowiedzialność za najtrudniejsze reformy okresu tranzycji, gdyż wygrał wybory w 1990 roku i przez cztery lata rządził krajem. SzDSz, który nie wszedł do koalicji z MDF w 1990 roku, zachowywał się jak typowa partia opozycyjna, co uniemożliwiało odtworzenie dawnego frontu istniejącego w fazie liberalizacji reżimu niedemokratycznego. W pole silnego antagonizmu pomiędzy SzDSz i MDF wpisywał się także Fidesz, który podobnie, jak SzDSz nie podpisał paktu z władzą komunistyczną w 1989 roku i od tego czasu występował zarówno przeciwko post-komunistom, jak i przeciwko MDF. Wyniki wyborów parlamentarnych w 1994 roku przyniosły porażkę poprzedniej ekipie, a cena, jaką zapłacił MDF za czteroletnie rządy i podjęcie odpowiedzialności za najtrudniejsze reformy, była bardzo wysoka. Już nigdy nie zajął pierwszego miejsca w wyborach, stracił pozycję dominującego prawicowego ugrupowania, a ostatnio w ogóle nie udaje mu się przekroczyć progu zaporowego w wyborach parlamentarnych.

Sukces w 1994 roku odnieśli postkomuniści, w czym niebagatelne znaczenie miało zredefiniowanie ich pozycji w nowych warunkach ustrojowych. W trakcie I kadencji parlamentu potrafili przejść z pozycji partii obwinianej o negatywne konsekwencje funkcjonowania socjalizmu do pozycji partii socjaldemokratycznej, która popiera „Deklarację sztokholmską” i jest członkiem Międzynarodówki Socjalistycznej³⁶. Odcięcie od komunistycznych

³⁶ A. Ágh: *Defeat and Success as Promoters of Party Change. The Hungarian Socialist Party after Two Abrupt Changes*. „Party Politics” 1997, Vol. 3, s. 430. Cyt. za: P. Sula: *System partyjny...*, s. 131.

wartości, przyjęcie liberalnego programu w sferze wartości i gospodarki, a także dobrze funkcjonująca struktura terytorialna pozwoliły MSzP na odniesienie sukcesu wyborczego nie tylko w roku 1994, ale i latach 2002 oraz 2006. Za każdym razem socjaliści tworzyli koalicję z SzDSz, co na początku drugiej kadencji parlamentu wyznaczyło kres podziału ugrupowań według osi: demokratyczne partie opozycyjne i postkomuniści. Zarysowany w 1994 roku, a ustabilizowany w 1998 roku, bipolarny układ sceny politycznej na Węgrzech odznaczał się tym, że w systemie partyjnym mieliśmy do czynienia z dominacją jednej z dwóch partii: Fidesz lub MSzP, podczas gdy pozostałe spełniały funkcję uzupełniających koalicjantów lub parlamentarnych partii opozycyjnych. W 1998 roku Fidesz zaprosił do koalicji FKgP i MDF, a w 2010 i 2014 roku Fidesz stworzył koalicję z KDNP.

KDNP pojawił się na scenie politycznej jeszcze w 1989 roku jako partia nawiązująca do historycznego poprzednika działającego w latach 1945—1948. Pod względem ideologicznym ugrupowanie mieści się wśród partii chadeckich, ale mimo samookreślenia się w chrześcijańskim nurcie wielowyznaniowym partia najściślej współpracuje ze środowiskiem katolickim. Dopiero współpraca z Fidesz oraz wejście w skład koalicji przedwyborczych w 2010 i 2014 roku przyczyniły się do większych sukcesów. Od 2010 roku KDNP jest koalicjantem rządowym Fidesz.

FKgP powstał w czerwcu 1989 roku i odwoływał się do partii działającej przed II wojną światową oraz w drugiej połowie lat czterdziestych XX wieku. Po 1989 roku głównym celem partii była reprivatyzacja ziemi oraz obrona wywłaszczonych rolników. Lukáš Benda zauważa, że po 1994 roku FKgP ewoluował w stronę radykalizmu i populizmu po to, aby pozyskać część elektoratu protestu. Zmienił w ten sposób swój konserwatywny profil ugrupowania agrarnego. Przed wyborami w 1998 roku FKgP dokonał ponownego przesunięcia i rozpoczął prace na rzecz budowy partii systemowej, wiarygodnej i zdolnej do przejęcia odpowiedzialności za losy państwa, co ostatecznie pozwoliło uzyskać mandaty poselskie i wejść do pierwszego rządu Viktora Orbána³⁷. Od 2002 roku w czterech kolejnych elekcjach parlamentarnych nie zdołał uzyskać reprezentacji w Zgromadzeniu Krajowym.

Na szczególną uwagę zasługuje popularność radykalizmu prawicowego na Węgrzech, który jest w stanie przyciągnąć na tyle duży elektorat, że członkowie ekstremistycznych partii prawicowych zdobywają mandaty parlamentarne. W 1993 roku część skrajnie prawicowych członków MDF postanowiła opuścić macierzystą organizację i założyła Węgierską Partię Sprawiedliwości i Życia (węg. Magyar Igazság és Élet Pártja, MIÉP), na której czele stanął István Csurka. W 1998 roku uzyskała ona 14 mandatów w Zgromadzeniu Krajowym. MIÉP nie został jednak zaakceptowany przez żadną

³⁷ Ibidem, s. 67—68, 85, 91, 98, 101.

partię parlamentarną i pozostawał w izolacji do końca kadencji parlamentu. W następnych i późniejszych wyborach nie zdołał jednak ponownie wejść do parlamentu. Przyczyną tego stanu rzeczy było pojawienie się w 2003 roku na arenie politycznej innego skrajnie radykalnego podmiotu na prawicy, czyli Jobbik. W 2010 roku uzyskał 47 mandatów (16,67% poparcia w wyborach) w Zgromadzeniu Krajowym, a w 2014 roku — 23 mandaty (20,23% poparcia w wyborach).

Mimo że w 2002 roku Fidesz po raz drugi z rzędu zwyciężył w wyborach parlamentarnych, nie był w stanie stworzyć rządu. Nie dysponował większością w parlamencie, do którego weszły jeszcze MSzP i SzDSz, tworząc koalicję rządową. Także w 2006 roku te dwie partie zwyciężyły. Ale w kilka miesięcy po wyborach do mediów przeciekły słowa premiera Ferenc Gyurcsányego o tym, że w kampanii wyborczej manipulowano społeczeństwem, ukrywając poważny deficyt gospodarczy i kryzys w finansach państwa. Mimo licznych i gwałtownych wystąpień Węgrów rząd nie podał się do dymisji. Dopiero w 2009 roku Ferenc Gyurcsányego zastąpił Gordon Bajnai, a SzDSz opuścił gabinet.

Wyniki wyborów parlamentarnych w 2010 roku były zapłata za rządy węgierskiej lewicy. Jej położenie było tragiczne, dlatego rozpoczęła walkę o przetrwanie, co nie było łatwym zadaniem. Po pierwsze, do parlamentu weszła partia Polityka Może Być Inna (węg. Lehet Más a Politika, LMP), która apelowała do liberalnego i lewicowego elektoratu, co z kolei odebrało głosy MSzP (także w 2010 r. LMP przekroczyła próg Zgromadzenia Krajowego). Po drugie, w łonie MSzP doszło do podziałów. W 2011 roku z partii odszedł Ferenc Gyurcsány, który stworzył lewicowe ugrupowanie Demokratyczna Koalicja (węg. Demokratikus Koalíció, DK). Nieco później Gordon Bajnai stworzył inny lewicowy byt Razem 2014 (Együtt 2014). Wiosną 2014 roku zawarto porozumienie o wystawieniu wspólnych list w wyborach parlamentarnych pomiędzy MSzP, DK, Együtt 2014, Dialogiem dla Węgier (węg. Párbeszéd Magyarorszáért, PM) i Węgierską Partią Liberalną (węg. Magyar Liberális Párt, Liberálisok) założoną w 2013 roku. Ostatecznie ta koalicja w wyborach w 2014 roku zdobyła 26% głosów poparcia i 38 mandatów, w tym MSzP otrzymał 29 mandatów.

Wielki sukces Fidesz w 2010 roku i jego kontynuacja w 2014 roku umożliwiły węgierskiej prawicy dokonanie ważnych zmian o charakterze ustrojowym. W wyniku bezkompromisowych posunięć rządzącego Fidesz można było zauważyć na Węgrzech wzrost znaczenia ruchów protestu, które były w stanie przyciągnąć tysiące osób negatywnie oceniających prawicową politykę Viktora Orbána. Wśród nich znaczącą pozycję zajęły następujące: Szolidaritás, Milion na rzecz Wolności Prasy (węg. Egymillióan a magyar sajtószabadságért, Milla), Ruch na rzecz Czwartej Republiki (węg. Negyedik Köztársaság Mozgalom, 4K!), Sieć Studentów (węg. Hallgatói Hálózat,

HaHa), Węgierski Pies z Dwoma Ogonami (węg. Magyar Kétfarkú Kutya Párt, MKKP) czy Partia Piratów (węg. Kalózpárt)³⁸. Niektóre z ruchów przekształciły się w partie polityczne, próbując stworzyć profil i wizerunek, który uzyskałby poparcie elektoratu w następnych wyborach parlamentarnych.

Porażka lewicy w 2010 roku, a także ponowny sukces Fidesz w 2010 i 2014 roku wprowadziły destabilizację do bipolarnego systemu partyjnego Węgier. W wyniku tego procesu lewica uległa rozdrobnieniu, a także utraciła wiarygodność w oczach społeczeństwa w warunkach jednoczesnej konsolidacji prawicowego elektoratu przez Fidesz. Ta ostatnia partia nadal cieszy się znacznym poparciem, a wynik ostatnich wyborów parlamentarnych wskazuje, że we wszystkich grupach wiekowych, płciowych, zawodowych, wykształcenia i zamieszkania Fidesz jest zdecydowanym liderem.

Jeżeli na poziomie względnej stabilności system partyjny Czech i Węgier są do siebie w pewnym stopniu podobne na poziomie wyborczym, to ze względu na liczbę partii, a także ich wymianę w parlamencie w okresie ponad dwóch dekad czeski system charakteryzuje się większą fragmentaryzacją, mniejszą koncentracją poparcia dla partii najsilniejszych niż węgierski. Także liczba partii wchodzących w skład koalicji rządowych jest wyższa w Czechach niż na Węgrzech. Zjawiskiem częstym są czwór- lub trójpartyjne koalicje rządowe, co na Węgrzech poza dwoma przypadkami nie miało nigdy miejsca³⁹.

Analiza ilościowa relewancji ODS i Fidesz na krajowych scenach politycznych na przykładzie wybranych wskaźników

Siłę i znaczenie partii politycznej na rodzimej scenie partyjnej możemy określić poprzez zastosowanie mierników o charakterze ilościowym. Wiele spośród nich określa jednak dynamikę zmian w ramach całego systemu partyjnego, niewiele mówiąc o samej partii będącej przedmiotem badań. Mam na myśli takie wskaźniki, jak indeks frakcjonalizacji, indeks efektywnej liczby partii, indeks agregacji. Inne opisują partie z perspektywy poparcia ze strony elektoratu: indeks polaryzacji, wskaźnik oddalenia partii na podstawie różnic ideologicznych, dystans pomiędzy partiami ze względu na ich prawicowość lub lewicowość. Poza tym Jan Erik Lane i Svante Ersson wymieniają indeks chwiejności i zmiany partyjnej oraz pojawienia się podziałów socio-

³⁸ V. Glied: *From the Green Movement to a Party. The Effect of the Crisis and Democratic Movements in Hungary*. "Politeja" 2014, nr 28, s. 51—59.

³⁹ A. Antoszewski: *Partie i systemy partyjne państw Unii Europejskiej na przełomie wieków*. Toruń 2009, s. 310.

politycznych w systemie partyjnym, które także bardziej określają system partyjny niż same partie⁴⁰.

Dlatego też analizując partie polityczne, należy uważnie wybierać takie wskaźniki, które są w stanie ukazać siłę i pozycję poszczególnych partii. Wśród wskaźników używanych do tego celu znajduje się indeks relewancji rządowej. Autorem tego indeksu jest Giuseppe Iearci. W wersji zmodyfikowanej i uproszczonej występuje w postaci dwóch indeksów: partycypacji rządowej i indeksu odpowiedzialności rządowej. Pierwszy z nich ukazuje liczbę gabinetów, w których uczestniczyła partia, w stosunku do liczby gabinetów sformowanych w danym okresie. Indeks partycypacji rządowej prezentuje rzeczywistą siłę i relewancję rządową partii, które odzwierciedlają możliwości przetargowe partii politycznych. Osadza się on wyłącznie w ramach danego systemu partyjnego, w jego społecznym i instytucjonalnym otoczeniu. Jednakże nie pozwala na jakościowe ujęcie problemu. Drugi indeks, odpowiedzialności rządowej prezentuje liczbę stanowisk szefa rządu z danej partii w stosunku do liczby gabinetów sformowanych w danym okresie. Spotykamy się również z indeksem odpowiedzialności rządowej mierzonym przez stosunek liczby miesięcy, przez które premier z danej partii sprawował swój urząd, do liczby miesięcy w badanym okresie⁴¹.

Jeżeli chodzi o indeks partycypacji rządowej, to jestem w pewnym stopniu sceptyczny co do jego waloru eksplanacyjnego i porównawczego w zakresie ukazania prawdziwej siły partii w wymiarze egzekutywnym. Po pierwsze, wiąże się to z możliwością funkcjonowania partii w gabinecie w określonym czasie. Może się zdarzyć, że dla pewnej partii indeks będzie wysoki, wyższy niż w przypadku innych partii w określonym systemie, a okaże się, że dana partia sprawowała władzę w znacznie krótszym okresie niż pozostałe ugrupowania o niższym poziomie wskaźnika. Po drugie, indeks nie mówi nic o tym, jaką mocą dysponuje dana partia w strukturach władzy. Nie określa, czy rząd jest złożony z jednej partii, czy partia dominuje w rządzie lub też pełni funkcję mniejszego koalicjanta. Tę wątpliwość w pewien sposób rozwiewa drugi indeks — partycypacji rządowej, aczkolwiek czyni to w niepełnym wymiarze. Ukazując liczbę stanowisk szefów rządów pochodzących z danej partii, wskazuje na jej siłę w ramach gabinetu i koalicji rządowych. Nie wiemy nic o sile tych partii, które uczestniczą w koalicjach, ale nie mają premierów. Poza tym, prezentowana przez ten wskaźnik siła ugrupowania może być zamazana w sytuacji, gdy partia dominująca decyduje się nie obsadzać stanowiska premiera, a jednocześnie zachowuje kontrolę nad poczynaniami zarówno szefa rządu, jak i całego jego składu. Z opisaną sytuacją

⁴⁰ S. Ersson, J-K. Lane: *Democratic Party Systems in Europe. Dimensions, Change and Stability*. "Scandinavian Political Studies" 1982, Vol. 5 (2), s. 71—73.

⁴¹ R. Herbut: *Systemy partyjne*. W: *Demokracje zachodnioeuropejskie. Analiza porównawcza*. Red. A. Antoszewski, R. Herbut. Wrocław 1997, s. 180—181.

mieliśmy do czynienia w Polsce w 1993 roku, gdy Waldemar Pawlak z PSL został premierem rządu, w którym dominującą pozycję zajmowało postkomunistyczne SdRP.

Porównanie obydwu indeksów pozwala uchwycić istotną cechę, dzięki której można rozwiązać drugą wątpliwość wyrażoną w stosunku do indeksu partycypacji rządowej. W ten sposób dowiadujemy się, jaką rzeczywistą siłą dysponuje dana partia w gabinecie. Równy lub niewiele niższy wskaźnik odpowiedzialności rządowej w porównaniu do indeksu partycypacji rządowej mówi o tym, że siła danej partii jest większa, natomiast jeżeli wskaźnik odpowiedzialności rządowej jest równy 0 lub niewiele wyższy, a indeks partycypacji rządowej jest znacznie wyższy, okazuje się, że mimo uczestnictwa danej partii w gabinetach, jej siła nie będzie aż tak znacząca.

W badanym okresie w Republice Czeskiej mieliśmy do czynienia z 13 gabinetami pod przewodnictwem następujących premierów: Václav Klaus (2 rządy), Josef Tošovský, Miloš Zeman, Vladimír Špidla, Stanislav Gross, Jiří Paroubek, Mirek Topolánek (2 rządy), Jan Fischer, Petr Nečas, Jiří Rusnok, Bohuslav Sobotka. Z kolei na Węgrzech utworzono 10 rządów, na których czele stali następujący premierzy: József Antall, Péter Boross, Gyula Horn, Viktor Orbán (3 rządy), Péter Medgyessy, Ferenc Gyurcsány (2 rządy), Gordon Bajnai. Indeks partycypacji rządowej ODS wynosi 0,46 i jest identyczny, jak w przypadku indeksu odpowiedzialności rządowej. Indeks odpowiedzialności rządowej Fidesz wynosi 0,3 i jest taki sam w przypadku indeksu odpowiedzialności rządowej. Dla ODS i Fidesz wartości indeksu partycypacji rządowej i odpowiedzialności rządowej są równe, co oznacza, że partie te były w okresach uczestnictwa w rządach ugrupowaniami dominującymi, które inicjowały tworzenie koalicji gabinetowych.

Siłę danej partii oraz jej pozycję w systemie partyjnym możemy również ukazać poprzez innego rodzaju porównanie indeksów partycypacji rządowej oraz odpowiedzialności rządowej. Chodzi o przedstawienie tych wskaźników w odniesieniu do pozostałych ugrupowań rodzimych systemów partyjnych, co pozwala na dokładniejsze uchwycenie znaczenia analizowanych partii. Zarówno czeska, jak i węgierska dominująca partia prawicowa występują na krajowych scenach politycznych od początku przemian ustrojowych. ODS i Fidesz brały udział we wszystkich wyborach parlamentarnych, uzyskując mandaty⁴². W przypadku ODS i Fidesz nie pojawia się problem temporalności, czyli określenia czasowego istnienia partii i liczby gabinetów oraz stanowisk premiera, ale występuje on w odniesieniu do innych istotnych partii w Republice Czeskiej i na Węgrzech. Jeżeli w stosunku do innych ugrupowań politycznych podjęlibyśmy analizę czasową związaną wyłącznie z okre-

⁴² W przypadku czeskiego ODS za pierwsze wybory uznaję te, które zostały przeprowadzone w 1992 r.

sem, kiedy dana partia funkcjonowała, a nie z całym badanym okresem, to utracilibyśmy istotną cechę analizy, czyli porównywalność partii politycznych. Komparatystyka powinna opierać się na takich samych założeniach w stosunku do wszystkich podmiotów. Badając indeksy relewancji rządowej, uwzględniłem okres od pierwszych wyborów parlamentarnych do chwili obecnej.

W badanym okresie partiami, które przynajmniej jeden raz wchodziły w skład koalicji rządowych w Republice Czeskiej były: KDU-ČSL, ODA, KSČM, KDS, US-DEU, SZ, TOP 09, VV oraz ANO 2011. ODA, KDS i US-DEU są partiami, które już nie istnieją. ČSSD, KDU-ČSL, KSČM, SZ, VV, TOP 09, ANO 2011 należą do aktywnych bytów politycznych.

Indeksy partycypacji rządowej poszczególnych partii politycznych w Czechach w latach 1992—2015 wynosiły: KDU-ČSL — 0,69; ODS i ČSSD — 0,46; US-DEU — 0,23; KDS, SZ, TOP 09, VV i ANO 2011 — 0,007. Indeks odpowiedzialności rządowej wygląda następująco: ODS i ČSSD — 0,46. Biorąc pod uwagę 13 gabinetów i 7 elekcji do Izby Poselskiej Republiki Czeskiej, należy uznać indeks odpowiedzialności rządowej w przypadku prawicowego ODS za stosunkowo wysoki. Identyczną wartość indeks przyjmuje dla jego głównego rywala, czyli lewicowego ČSSD. Może to zatem sugerować, że partie w okresie ponad dwóch dekad cieszyły się niezmiennie wysokim poparciem elektoratu, a także, że czescy wyborcy wpływali na sposób alternacji władzy, oscylując w swoich preferencjach i zachowaniach wyborczych pomiędzy poparciem dla lewicy, bądź prawicy przy zdecydowanie mniejszym poparciu dla partii reprezentujących inne nurty.

W przypadku węgierskiego Fidesz indeks partycypacji rządowej wynosi 0,3 i równa się wartości indeksu odpowiedzialności rządowej. Oznacza to, że partia trzykrotnie uczestniczyła w tworzeniu rządu i za każdym razem wyznaczała kandydata na urząd premiera. Poza Fidesz tylko dwie partie miały możliwość wysuwania kandydatów na stanowisko szefa rządu, co kończyło się sukcesem. MDF uczynił to w latach 1990—1994: József Antall i po jego śmierci Péter Boross oraz MSzP: Gyula Horn, Péter Medgyessy, dwukrotnie Ferenc Gyurcsány oraz Gordon Bajnai.

Indeks partycypacji rządowej dla pozostałych partii węgierskich wynosi: MSzP — 0,5; KDNP — 0,4; Fidesz, MDF, FKgP i SzDSz — 0,3. Natomiast indeks odpowiedzialności rządowej przedstawia się następująco: MSzP — 0,5; Fidesz — 0,3; MDF — 0,2; KDNP, FKgP i SzDSz — 0. Najwyższą wartość indeksu partycypacji rządowej występuje w MSzP. Partia ta trzykrotnie wygrywała wybory, w tym raz w 1994 roku, zdobywając ponad 50% głosów poparcia, ale aż pięciokrotnie tworzyła gabinety i uczestniczyła w koalicjach rządowych. Za każdym razem MSzP inicjował powstanie rządu i koalicji. Także Fidesz zwyciężał trzykrotnie i zawsze należał do partii inicjujących powstanie rządu i koalicji. MDF tylko raz zwyciężył w wyborach, po których

zainicjował powstanie koalicyjnego gabinetu. W 1998 roku wszedł do pierwszego rządu Viktora Orbána jako tzw. mniejszy koalicjant. Pozostałe partie: KDNP, FKgP i SzDSz występowały wyłącznie jako partie uzupełniające koalicje rządowe. Tylko 3 partie posiadają wartość indeksu odpowiedzialności rządowej powyżej 0: MSzP miał pięciu premierów, MDF — dwóch, a Fidesz — trzech. Przy czym w przypadku MSzP Ferenc Gyurcsány dwukrotnie był nominowany, a Fidesz Viktor Orbán trzykrotnie.

Mimo że indeks partycypacji rządowej Fidesz jest niższy od indeksu partii socjalistów węgierskich, to jego jakość jest zdecydowanie wyższa. Fidesz w trzech stworzonych przez siebie rządach zajmował pozycję dominującą, którą gwarantowało parlamentarne zaplecze. W latach 1998—2002 miał 38% mandatów w Zgromadzeniu Krajowym, w okresie od 2010 do 2014 roku — 71%, a od 2014 roku — 66%. Szczególnie wyniki dwóch ostatnich elekcji parlamentarnych pozwalają partii Fidesz na zajmowanie strategicznej pozycji w tworzeniu gabinetu oraz kształtowaniu polityki państwowej. Indeks odpowiedzialności rządowej dla MDF jest tylko o 0,1 punktu niższy od Fidesz, natomiast indeks dla MSzP wynosi 0,5. Jednakże wpływ partii na kształtowanie polityki państwowej i charakter sprawowania urzędu przez poszczególnych premierów znacząco się różni. MDF miał dwóch premierów: J. Antall i P. Boross, MSzP czterech: Gyula Horn, Péter Medgyessy, Ferenc Gyurcsány, Gordon Bajnai, a Fidesz tylko jednego: Viktor Orbán. To, że w różnym okresie czasu Fidesz nominował na szefa rządu tę samą osobę prowadzi nas do wniosku, że partia ta ma cechy ugrupowania zdominowanego przez przywódcę, który samodzielnie decyduje o wszystkich najistotniejszych sprawach. To jest istotna różnica pomiędzy Fidesz a niefunkcjonującym już MDF i pogrążonym w kryzysie MSzP.

Trzecim wskaźnikiem, który chciałbym wziąć pod uwagę podczas analizowania roli i pozycji dominujących partii prawicowych Czech i Węgier, jest poziom poparcia notowany w trakcie wyborów parlamentarnych. W przypadku Węgier będą to wybory do Zgromadzenia Krajowego, które odbywały się od 1990 roku w regularnych czteroletnich cyklach. Natomiast w Republice Czeskiej pierwsze wybory do Izby Poselskiej miały miejsce w 1992 roku, ich cykle też przyjmują czteroletni okres, z tym, że dwukrotnie wybory miały charakter przedterminowy (1998, 2013).

Poniżej chciałbym zaprezentować poparcie elektoratu wyrażone w procentach dla czeskiego ODS i węgierskiego Fidesz na tle poparcia uzyskiwanego przez wszystkie relewantne parlamentarne ugrupowania należące do rodziny partii konserwatywnych i chadeckich w latach 1992—2013 (Republika Czeska) i 1990—2014 (Węgry). Następnie ukazę pozycję ODS i Fidesz w rodzinie partii przez wskazanie procentowego udziału głosów przypadających na dominującą prawicową partię Czech i Węgier w stosunku do głosów, które uzyskują wszystkie relewantne ugrupowania zaliczane

przeze mnie do danej rodziny. Umieszczając ODS i Fidesz w rodzinie partii konserwatywnych i chadeckich, odwołuję się do czterobiegunowej koncepcji rodzin partii w Europie Środkowej i Wschodniej zaproponowanej przez Andrzeja Antoszewskiego. Poza rodziną konserwatywno-chadecką wyróżnił on rodzinę partii socjalistycznych, liberalnych oraz radykalnych związanych z ortodoksyjną lewicą komunistyczną i ekstremalną prawicą⁴³ (por. tab. 1).

Tabela 1
Siła rodziny czeskich partii konserwatywnych i chadeckich oraz ODS w okresie lat 1992—2013

Wyszczególnienie	I elekcja 1992 r.	II elekcja 1996 r.	III elekcja 1998 r.	IV elekcja 2002 r.	V elekcja 2006 r.	VI elekcja 2010 r.	VII elekcja 2013 r.
Czeskie partie konserwatywne i chadeckie	35,99%	44,06%	36,74%	35,08%	42,6%	36,92%	26,29%
ODS	29,62%	29,62%	27,74%	24,47%	35,38%	20,22%	7,73%
Procentowy udział poparcia dla ODS w rodzinie partii	82,3%	67,22%	75,5%	69,75%	83,05%	54,7%	29,4%

Opracowanie własne na podstawie: <http://www.electionresources.org/cz/> (dostęp: 26.05.2015).

W niemal wszystkich elekcjach do Izby Poselskiej ODS gromadził zdecydowanie większą liczbę głosów wśród relevantnych prawicowych ugrupowań. W latach 1992—2006 jego wynik oscylował pomiędzy 67,22% (1996), a 83,05% (2006). Na prawej stronie czeskiej sceny partyjnej nie było w tym czasie ugrupowania, które mogłoby podjąć równą rywalizację z ODS, co oznaczało, że ta partia zdołała przejąć głosy konserwatywnego elektoratu. Jednakże dwie ostatnie elekcje parlamentarne pokazują słabnącą pozycję ODS. W 2010 roku udział tej partii wśród wszystkich głosów oddanych na relevantne partie rodziny prawicowej wyniósł 54,7%, a w 2013 roku po raz pierwszy spadł, i to znacząco, poniżej połowy, do 29,4%. Przyczynami takiego stanu rzeczy są wewnątrzpartyjne skandale, w tym ten najbardziej spektakularny o charakterze finansowo-towarzyskim z udziałem byłego premiera Petra Nečasa, a także wzrastająca pozycja tzw. nowych partii o profilu prawicowym i prawicowo-populistycznym. Jeżeli jeszcze w 2010 roku ODS zdołał przyciągnąć większość głosów elektoratu konserwatywno-chadeckiego, to w 2013 roku pokonał go TOP 09 (16,7%).

⁴³ A. Antoszewski: *Partie polityczne Europy Środkowej i Wschodniej*. Poznań—Wrocław 2005, s. 41—49.

Przed przystąpieniem do omówienia wyników badań zawartych w prezentowanej tabeli 2, należy wyjaśnić pewną kwestię. W związku z tym, że węgierski system wyborczy ma charakter mieszany, łącząc w sobie mandaty przyznawane na podstawie wyników w okręgach jednomandatowych i tych pochodzących z list ogólnokrajowych, dlatego przedstawienie ujednoczonego procentowego poparcia dla partii, czy rodziny partii byłoby zadaniem karkołomnym. Dodajmy, że omówiony powyżej w ogromnym uproszczeniu sposób podziału mandatów obejmujący dwa poziomy ich alokacji jest wynikiem reformy dokonanej po 2011 roku⁴⁴. Wcześniej mieliśmy bowiem do czynienia z trzema poziomami repartycji mandatów: okręgi jednomandatowe, listy regionalne i rekompensacyjna lista krajowa⁴⁵. W celu ujednoczenia sposobu podawania wyników poparcia dla Fidesz i rodziny partii konserwatywno-chadeckich, począwszy od 1990 roku przedstawiłem poparcie dla partii i rodziny uwzględniające procent głosów pochodzący z list regionalnych (1990—2010) i ogólnokrajowych list partyjnych (2014 r.).

Tabela 2
Siła rodziny węgierskich partii konserwatywnych i chadeckich oraz Fidesz
w okresie lat 1992—2013

Wyszczególnienie	I elekcja 1990 r.	II elekcja 1994 r.	III elekcja 1998 r.	IV elekcja 2002 r.	V elekcja 2006 r.	VI elekcja 2010 r.	VII elekcja 2014 r.
Węgierskie partie konserwatywne i chadeckie	51,9%	35%	39,3%	39,4%	47,07%	52,73%	44,54%
Fidesz	9,0%	7,0%	29,5%	39,4%	42,2%	52,73%	44,54%
Procentowy udział poparcia dla Fidesz w rodzinie partii	17,34%	20%	75,06%	100%	89,23%	100%	100%

Opracowanie własne na podstawie: <http://www.electionresources.org/hu/> (dostęp: 26.05.2015).

Na podstawie danych zawartych w tabeli 2 widać, że pozycja Fidesz w rodzinie partii konserwatywno-chadeckich osiągała w latach dziewięćdziesiątych XX wieku zdecydowanie niższe wartości od tych obserwowanych od końca lat dziewięćdziesiątych XX wieku do chwili obecnej. Wiąże się to z kilkoma przyczynami. Przede wszystkim, w pierwszej dekadzie demokratyzacji Fidesz był ugrupowaniem o charakterze liberalnym i centroprawicowym, dopiero w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych XX wieku

⁴⁴ T. Drinóczy: *Nowy węgierski system wyborczy*. „Studia Wyborcze” 2012, T. 13, s. 49—60.

⁴⁵ S. Kubas: *Wpływ węgierskiego systemu wyborczego na wyniki wyborów do Zgromadzenia Krajowego i Parlamentu Europejskiego w latach 1990—2009*. „Studia Wyborcze” 2010, T. 9, s. 117—141.

zaczął przesuwając się na pozycje zdecydowanie prawicowe prezentując poglądy konserwatywne. Po drugie, prawa strona węgierskiej sceny politycznej na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku należała do MDF. Poza tym, silnym poparciem cieszyła się chadecka partia KDNP, która w wyborach w 1990 roku uzyskała 6,5% głosów poparcia, a w 1994 roku tyle samo, co Fidesz, czyli 7%. Gdy MDF nie potrafił odzyskać zaufania społecznego po porażce w 1994 roku, Viktor Orbán podjął strategiczną decyzję o zmianie profilu i wizerunku partii, przesuwając ją w prawą stronę. Ze względu na silną pozycję SzDSz nie było możliwości uplasowania partii wśród ugrupowań liberalnych. Ta decyzja przyniosła sukces już w 1998 roku, gdy Fidesz uzyskał 29,5% wszystkich głosów, a w rodzinie partii konserwatywno-chadeckich przejął 75,06% głosów.

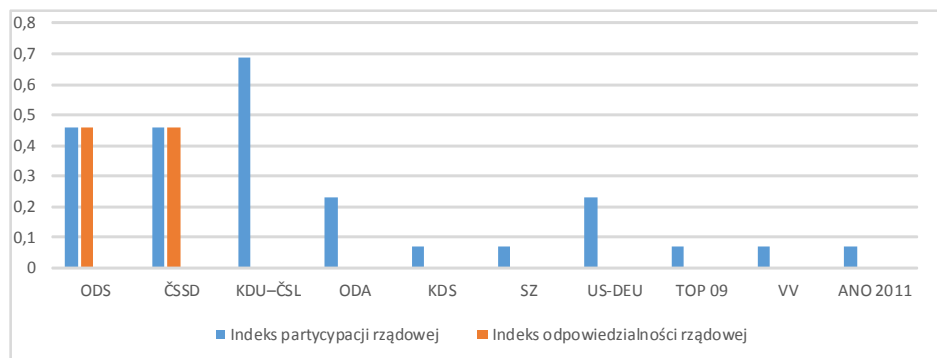
Po III elekcji parlamentarnej pozycja Fidesz na węgierskiej scenie partyjnej została wzmocniona. Partia zdołała nie tylko zdobyć prymat wśród ugrupowań konserwatywnych i chadeckich, ale przede wszystkim zminimalizować lub wręcz zmarginalizować ich znaczenie. Uważam, że tworzenie przedwyborczych koalicji z mniejszymi partiami prawicowymi, jak MDF w 2002 roku czy z KDNP w 2006, 2010 i 2014 roku, sprzyja umacnianiu Fidesz w ocenie prawicowego elektoratu wraz z jednoczesnym zamazywaniem znaczenia partii koalicyjnych. Dowodem na to jest los MDF, który w 2002 roku zawarł przedwyborczy sojusz z Fideszem, po czym w 2006 roku po raz ostatni z 5% poparcia dostał się do Zgromadzenia Krajowego, a w 2011 roku uległ rozwiązaniu. Dwie ostatnie elekcje parlamentarne przyniosły spektakularne zwycięstwa Fidesz, który całkowicie zdominował zarówno prawą stronę, jak i całą scenę partyjną Węgier.

Podsumowanie

Rozwój i obecna pozycja czeskiej i węgierskiej prawicy wynikają zarówno z wewnętrznej strategii i podejmowanych działań, a także wpływu otoczenia wywieranego między innymi przez inne ugrupowania. Badana w artykule sytuacja ODS i Fidesz pozwala na uchwycenie kilku istotnych cech upodabniających oraz różnicujących te dwie partie względem siebie. Jeżeli chodzi o podobieństwa, to po pierwsze, ODS i Fidesz są aktorami krajowych scen partyjnych od początku przemian ustrojowych. Po drugie, od pierwszych do ostatnich wyborów parlamentarnych zdobywają taką liczbę mandatów, jaka pozwala im na znaczną relewancję parlamentarną. Po trzecie, w większości wyborów ODS i Fidesz zajmowały pierwsze lub drugie

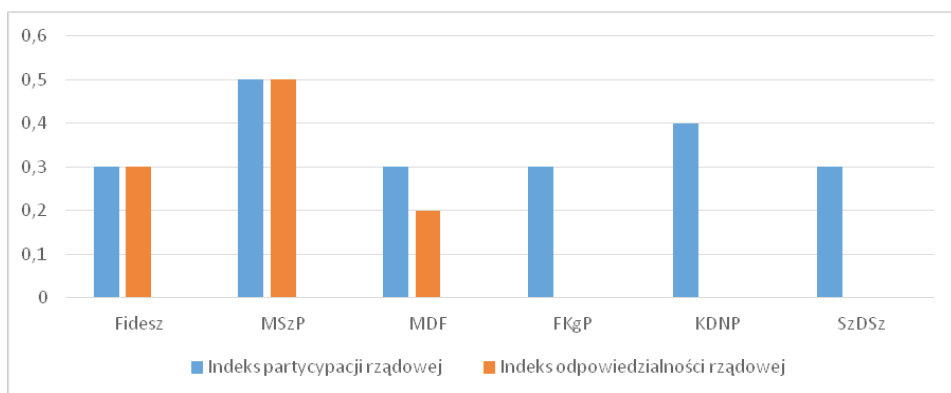
miejsce, co w jeszcze większym stopniu podwyższa ich pozycję (ODS: 1992, 1996, 1998, 2002, 2006, 2010; Fidesz: 1998, 2002, 2006, 2010, 2014). Po czwarte, głównym rywalem w walce o władzę dla tych partii jest socjaldemokracja. Po piąte, wpływ na odpływ poparcia elektoratu mają wewnętrzne kryzysy wywołane ujawnianiem afer z udziałem członków elity partyjnej. Wśród różnic, po pierwsze, odmienny jest typ przywództwa. Podczas, gdy ODS preferuje alternację najwyższego stanowiska w partii, Fidesz jest rządzony, z krótkotrwałym wyjątkiem (lata 2000—2003), przez tę samą osobę — Viktora Orbána. Po drugie, pod względem programowym czeski ODS sytuuje się w rodzinie konserwatywno-liberalnej, natomiast węgierski Fidesz — w konserwatywno-nacjonalistycznej. Po trzecie, ze względu na odmienny charakter systemów wyborczych i ich wpływ na system polityczny czeska prawica inicjująca gabinety koalicyjne zmuszona jest do większego przykładania uwagi na zachowanie partii koalicyjnych, podczas gdy Fidesz ma w tym względzie większą swobodę.

Trójwymiarowa analiza wskaźników ilościowych przeprowadzona w niniejszym artykule pozwala na przedstawienie następujących wniosków. Po pierwsze, indeks partycypacji rządowej i odpowiedzialności rządowej są sobie równe w przypadku ODS (0,46) i Fidesz (0,3). Po drugie, wyłącznie partie socjaldemokratyczne mają zbliżone indeksy do tych, które występują w ODS i Fidesz. Po trzecie, żadna z relewantnych partii parlamentarnych w Czechach i na Węgrzech poza MDF nie ma wartości indeksu odpowiedzialności rządowej powyżej 0. Oznacza to, że za każdym razem, gdy partie wchodzi do rządu, nominują jednocześnie swoich przedstawicieli na stanowiska premierów. Wykres 1 obrazuje wyłączenie ODS i ČSSD w zakresie mianowania kandydatów na premierów rządu i dystans dzielący te dwie partie od pozostałych. Widoczny jest także wysoki poziom obrotowego charakteru dwóch partii chadeckich KDS (już nie istnieje) oraz KDU-ČSL.

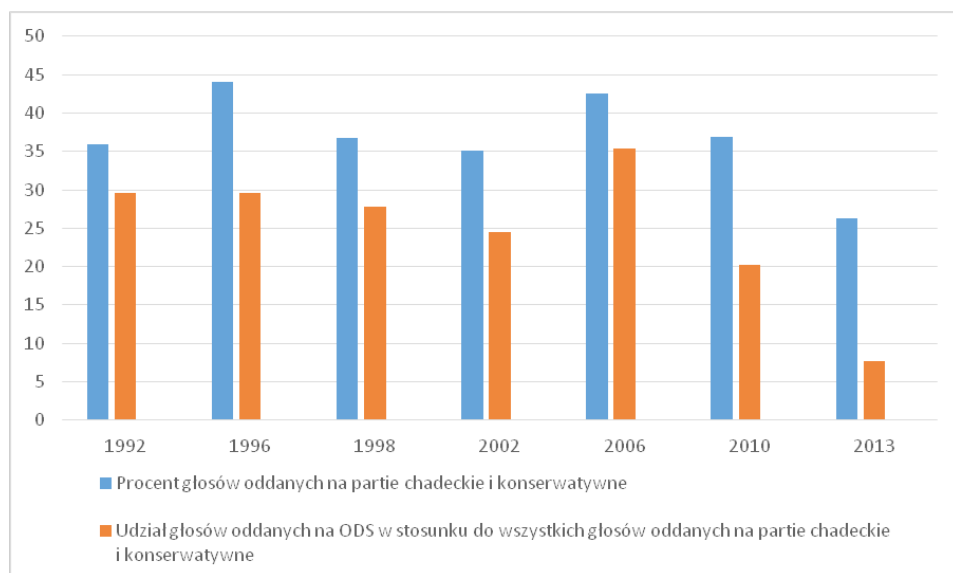

Wykres 1. Indeksy partycypacji i odpowiedzialności rządowej partii w Republice Czeskiej (lata 1992—2013)

W przypadku systemu węgierskiego wykres 2 prezentuje się następująco:

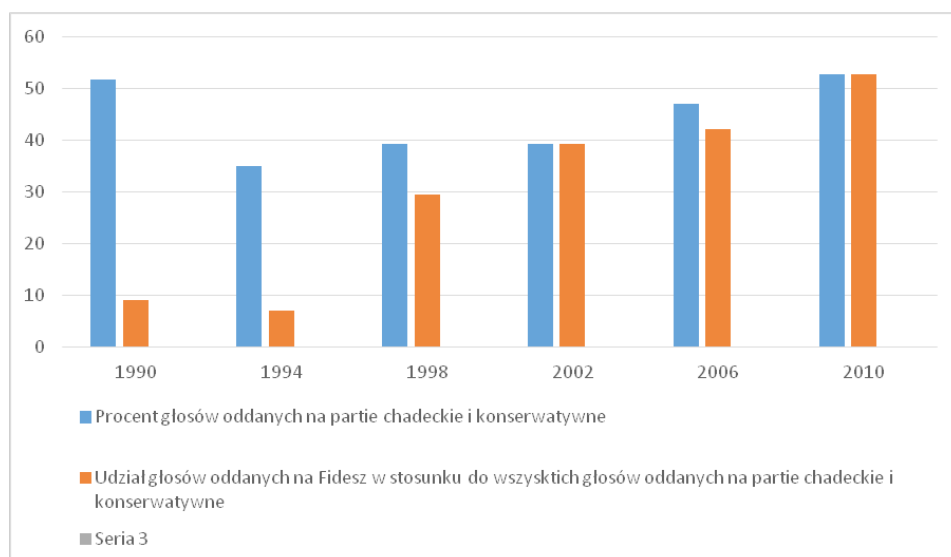

Wykres 2. Indeksy partycypacji i odpowiedzialności rządowej partii na Węgrzech (lata 1990—2014)

Wykres 3. Pozycja ODS w rodzinie partii chadeckich i konserwatywnych mierzona procentowym udziałem głosów wyborców oddanych w elekcjach do Izby Poselskiej w latach 1992—2013

Po czwarte, ODS i Fidesz zajmują najważniejsze miejsce w rodzinie partii konserwatywnych i chadeckich w rodzimych systemach partyjnych. Należy jednak zaznaczyć, że Fidesz tę pozycję zdobył po drugich wyborach do Zgromadzenia Krajowego i utrzymuje do dzisiaj, a ODS posiadał ją od pierwszych wyborów, ale w 2013 roku ją utracił.

Wykres 4. Pozycja Fidesz w rodzinie partii chadeckich i konserwatywnych mierzona procentowym udziałem głosów wyborców oddanych w elekcjach do Zgromadzenia Krajowego w latach 1990—2014

W ciągu ponad dwudziestu pięciu lat czeski ODS nigdy nie był jedyną partią z rodziny chadeckiej i konserwatywnej w Izbie Poselskiej. Największy procent udziału głosów elektoratu, który przypadł tej partii w stosunku do pozostałych ugrupowań omawianej rodziny, wystąpił w 2006 roku i wyniósł 83,05%, podczas gdy najmniejszy w 2013 roku — 29,4%. Węgierski Fidesz trzykrotnie był jedyną partią w Zgromadzeniu Krajowym, która reprezentowała rodzinę chadecką i konserwatywną (2002, 2010, 2014). Najmniejszy procent udziału głosów elektoratu oddanych na Fidesz w stosunku do innych partii z omawianej rodziny, które weszły do węgierskiego parlamentu, wystąpił w 1990 roku (17,34%).